

GEORGE COSBUC AND THE LATE ILLUMINISM

Lili Vârtopeanu (Mocanu)
PhD. Student, University of Pitești

Abstract: Once arrived to Bucharest, George Cosbuc had noticed that some negative life traits of villagers (magical practice, empirical medicine, ignorance for science) had been the same ones as the ones mentioned in the Enlightenment a century ago. He was involved in dismissing them on three planes: by converting some folkloric stories, by consolidating the school through articles and conferences to show badly practices or making public the scientific discoveries and work techniques. In these paper his contributions are analyzed, those that made him one of the most important personalities who thought towards that direction.

Keywords: ethno psychology, empirical, retrograde, technology, popularization.

Până acum, prin versificările și prelucrările sale din principalele specii ale poeziei populare, a căutat să edifice, în dimensiunile valorice ale acesteia, specificul conștiinței naționale, plasându-i descendența în mitologie și istorie.

După venirea în Regat, direcția aceasta iluministă de „scoatere la lumină” a fost dublată de alte trei direcții: iluminarea prin educație, prin dezvoltarea eficientă a procesului instructiv-educativ; de popularizare a unor tehnologii moderne ale muncii rustice; de înlăturarea obscurantismului ce persista și în Regat ca și în Ardeal, după mai bine de un secol de la activitatea susținută a Școlii Ardelene.

Înainte de abordările teoretice ale problemelor de viață ale oamenilor din popor, în direcția iluministă contra mentalităților retrograde, care împiedicau progresul în viața românească, se cuvine remarcat că o astfel de atitudine a fost abordată de poet și în câteva dintre prelucrările sale. De altfel, o delimitare netă între manifestarea artistică și poezie nu se poate stabili, și aceasta deoarece „Poziția iluministă reprezintă un element esențial în concepția și activitatea sa folclorică, prelungindu-se și în opera sa culturală și literară” (Pop, 1966, p. 131).

Prelucrările din folclor în care poetul dezavuează vrăjile, descântecurile și alte practici magice sunt în primul rând parodii sau snoave versificate, în care critica propriu-zisă este înlocuită de detașarea ironică.

Astfel, *Un Pipăruș modern* este o parodie, cum sugerează chiar titlul. Coborât prin nume din basm în realitate, eroul apelează la vrăjile vestitului Crai-de-Peșteră, care-și spune incantațiile într-un limbaj sugestiv: *Ieșiți din stele și din văzduh,/ Vă dau amână pământuf.../ Din lut din pietri și din râu,/ Din flori de mac, din spic de grâu...* (Coșbuc, 1958, II, p. 243 – în continuare se vor marca numai numărul volumului și al paginii). Întâmplările grotești ale bărbatului plecat precum Don Quijote în lupta cu morile de vânt (în căutarea nevestei), se sfârșesc cum nu se poate mai prost, iar unul dintre ceilalți actanți ai practicilor magice (Sfânta Vineri), pune sub semnul negării chiar vraja primă: *La Crai-din-Peșteri, dragul meu, / Să nu mai mergi, că totdeauna/ Vrăjește gol, precât știu eu, / Îndrugă vorba și minciuna* (II, p. 257).

În *Leac pentru drac. Anecdote populare*, se amplifică același registru. Știind că leacul băbesc (*Nucă de mare sfârâmată/ Ca s-o fierb apoi la foc/ Cu muștar și busuioc...* – II, p.

213) are efecte iluzorii, bărbatul îl abandonează și-și însănătoșește nevasta, neutralizând răul cu un rău și mai mare (bătaia).

Dar, George Coșbuc consideră și bătaia un semn de primitivism, o manifestare instinctuală a unui psihic bolnav, lucru ce i se va confirma ulterior în lecturile sale pedagogice. De aceea a militat pentru scoaterea ei atât din școală, cât și din mediul domestic. Acestui din urmă aspect îi rezervă o lungă versificare (*Dric de teleguță*), în care pune în stare de evidență caracterul absurd al comportamentului violent, transmis ca o epidemie la mai multe familii din sat. Echilibrul familiei (*Așa-i nevastă că ți-s drag?/ Așa-i că toate ne merg bine...* II, p. 470) se strică brusc dintr-o tresărire de orgoliu și se ajunge la scena bății, descrisă cu amănunte dinamice și sugestive, în registrul grotesc: *El pune mâna stângă-n păr/ Și-i dă cu dreapta peste gură/... Lovind cu pumnii amândoi,/ O bate bătătură sfântă,/ Cu pumni și-mboldituri și trântă* (Ibidem). Scenele violente suferite de Safta, Clotilda și Clara se transmit ulterior cu aceeași cauză infimă, ajunsă probă de orgoliu, în tot satul: *În clipă fost-a satul plin/ ...A fost un vai și-o scheunare/ Și pumni și palmi și-njurături,/ Și pacoste și trântituri* (II, p. 478). În final, poetul se deconspiră în postura de auctor și comentează în fața absurdului acestor întâmplări că nu are niciun comentariu: *V-am spus-o fără comentariu; / Tot scopul mi-a fost bun și clar* (Ibidem).

În registrul dramatic se întâmplă lucrurile în balada *Draga mamei*, în care, mama, dorind să-și determine fata să meargă, contra iubirii ei, după băiatul cel bogat, apelează la vrăjitori, la descântători și la vracii din peșteri, înzestrați, în mentalitatea ei, cu puteri uriașe: *Și pot face vrajă?/ Și scot fier din glajă/ Și din nea scot sânge/ Și pot dealuri strânge* (II, p. 81). Aceștia îi cer mamei „...să pună/ Sâmbure de-alună/ Și iarbă nebună/... Mugure de paltin,/ Aripă de-albină,/ Fir de rocoină,/ Măduvă de soc,/ Fir de busuioc, / Să fiarbă la foc,/ În apă curată, / Bine strecurată” (Ibidem).

Descrierea în amănunțime a vrăjilor în realismul lor, scot practicile respective din universul imaginar al baladei, în planul real, cel al trăitorilor în lumea satelor, în viața cărora astfel de lucruri se întâmplau frecvent.

Dramatizarea ulterioară, în sensul de proiectare a evenimentelor după un scenariu teatral, în care sunt angajați fata, rudele, sătenii și chiar iubitul ei, arată cât de mare era forța de persuasiune a practicilor magice în comunitățile rurale.

Când totul se sfârșește tragic, actantul practicilor magice se dezice de ele, ceea ce, în accepția lui Coșbuc, echivalează cu evidența unei demonstrații: *Și până-n vecie,/ Blesteme fîe/ Mame cari fac/ Farmece de leac/ Pentru dragosti rele* (II, p. 96).

Analize similare se pot face și pentru alte prelucrări ale lui Coșbuc, însă trebuie precizat că poetul însuși nu le-a considerat sub aspectul realizării artistice (poate din cauza didacticismului lor manifest) că sunt reprezentative pentru activitatea sa poetică și nu le-a inclus în niciunul dintre cele patru volume de poezii ale sale, valoarea lor conținând doar pe mesajul iluminist transmis.

Baladei *Draga mamei* i se poate reproșa, se pare, și un anume exces versificator („o faimă mai degrabă rea, de versificator interminabil” – Piru, 1994, p. 119). Poetul nu are, la această dată, din cauza dexterității metrice, deprinderea unor concentrări sugestive.

Iluminismul pozitiv se manifestă și după venirea lui Coșbuc la București. Este vorba de conferințele de popularizare a adevărilor științifice și a celor mai avansate tehnologii ale muncii oamenilor de la țară; de asemenea, de activitatea lui ca autor de manuale și de alte materiale didactice.

Articolele scrise cu astfel de subiecte și publicate, unele dintre ele, în anul 1903 în volumul *Dintr-ale neamului nostru*, deși sunt în acord cu nivelul de atunci al științelor, nu mizează pe caracterul științific, ci mai degrabă pe accesibilitate și, întrucât cei mai mulți nu erau dispuși să renunțe la practicile „tradiționale”, pe persuasiune.

Oamenii din popor trebuiau să aibă cunoștințe generale despre lume (*Cum e făcută lumea și din ce*); despre astronomie și geografie (*E pământul o stea? Insula Șerpilor; Oameni de la Polul nord*); să dețină tehnologiile agricole (*Cultura bumbacului; Animalele de casă și originea lor*); de istorie naturală, implicată sau nu în leacuri și vrăji (*Animale care s-au stins din lume; Oase de balaur*); despre rolul unor elemente chimice (*Fierul și istoria lui*).

Cele mai interesante, legate în mai mare măsură de cunoștințele poetului, erau cele referitoare la etnologie și folclor (*Legea din bătrâni; Cântarea zorilor; Bâlciul de fete din Găina; Bâlciul nevestelor din Hălmagiu etc.*).

Trebuie remarcat că printre toate abordări din activitatea de popularizare, poetul se află în continuarea programului complex al Școlii Ardelene, în cadrul căruia se publicaseră studii de popularizare, preluate, cele mai multe, din Occident: *Economia stupilor* (I. Molnar); *Povățuire către economia de câmp* (Gheorghe Șincai); *Cultura albinelor* (I. Thomici) etc. (cf. SA, I, p. 249-250 și SA, II, p. 988).

În problemele de cultivare a limbii, Coșbuc nu poate concepe lucrări teoretice de amploare și cu aparatul științific al corifeilor Școlii Ardelene (cf. *Gramatica românească* a lui R. Tempea, din 1797; *Dictionario Valachico-Latinum* al lui Samuil Micu Clain, din 1801; *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, în 1805). În schimb, a fost preocupat (un *Dicționar botanic* al lui Coșbuc a rămas în manuscris) de folosirea corectă a ei și mai ales de cunoașterea de către marele public a sensurilor unor expresii idiomatice, probe ale specificului etnic al limbii. Pentru aceasta a susținut, la revista *Vatra*, rubrica *Vorba ăluia* (Triteanu, 1966, p. 299).

O atenție deosebită o acordă poetul și unificării limbii române literare, întrucât cere celor care susțineau conferințe (era coordonator al lor) să folosească o limbă accesibilă, comună: „Pentru unitatea limbii culturale, e păgubitoare orice scriere de popularizare în graiuri provinciale, căci dizolvă ceea ce trebuie încheșat” (cf. Dima-Drăgan, 1966, p. 61).

Fără să aibă pregătire pedagogică (ulterior, în dorința de perfecționare, a tradus, în 1905, lucrarea lui John Locke *Câteva idei asupra educației*, iar în 1907 și 1910 cele două părți din pedagogia lui E. Martig: *Psihologia pedagogică pentru școlile normale*), George Coșbuc s-a implicat în elaborarea manualelor școlare, încă de la venirea în Regat. Astfel, după primul manual pe care l-a alcătuit singur, (*Fapte și vorbe românești. Carte de citire pentru toți românii*, în anul 1899), a fost colaborator în colective variabile în elaborarea a încă 9 cărți de citire pentru diferite clase.

Este de înțeles că printre sarcinile sale în aceste colective se regăsea îngrijirea componentei literare, considerată ca foarte importantă. Se știe că autorul „este unul din primii noștri poeți care și-au pus problema literaturii pentru copii și s-a străduit s-o înzestreză cu piese bogate în conținut instructiv-educativ” (Fochi, 1971, p.180-181)

În 1896, scrie chiar un articol intitulat *Literatura didactică* (rev. *Epoca*, nr. 34), unde se întreabă retoric: „Câți dintre scriitorii noștri literari știu ce literatură didactică avem noi și cum e scrisă?”.

Bucățile de lectură semnate de Coșbuc au un caracter etic (*Nedreptatea și pofta de hrăpire*); antiobscurantist (*Babele descântătoare; Sărbătorile băbești...*). Dar cele mai multe texte se referă la evenimentele istorice de proximitate (Războiul pentru Independență de la 1877), glorificând eroismul, vitejia, sacrificiul ce probează în cel mai înalt grad dragostea de patrie (*Apărătorii steagurilor; Ofițerii și oștenii noștri la Plevna; Dorobanții și călărașii în război...*).

Pasiunea pusă de Coșbuc în aceste activități vine din convingerea sa că este mult mai ușor să ampretezi pozitiv conștiința unui tânăr decât să anulezi anumite deprinderi înrădăcinate și să reconstruiești mentalul celor în vârstă.

Iluminismul reconstructiv pe care l-a practicat poetul se leagă tocmai de această stare a societății românești.

Deși apărută cu un secol înainte (1806), lucrarea lui Gheorghe Șincai *Învățătură firească spre surparea superstițiilor norodului* (cf. Șincai, 1964), poate fi considerată un adevărat program.

Acest lucru era asigurat de mentalitatea luciferică a iluministului ardelean, dar, la rigoare, se poate găsi și o legătură directă ce probează continuitatea. Se știe astfel că poemul *In opresores*, scrisă de Coșbuc în 1893 și publicată în revista *Vatra* un an mai târziu, a circulat în manifeste volante în sala procesului memorandiștilor (cf. Scurtu, 1966, p. 115).

Faptul că George Coșbuc a simțit datoria să combată practicile obscurantiste, atât prin unele dintre poeziile sale, așa cum s-a văzut, dar și printr-o luare de poziție directă, arată cât de puternice erau aceste practici în viața românilor.

Cartea lui Șincai, *Învățătură firească...* este o adaptare a unei lucrări germane de fizică aplicată a lui Helmuth, o explicare/ popularizare a unor fenomene fizice și o descriere a ecoului acestora în mentalitatea superstițioșilor (cf. Tomuş, 1965, p. 163). Fiecare capitol din manuscrisul lui Șincai este urmat de dezvoltarea lui în imaginația obscuranțiștilor: „Aplecarea acestora asupra superstițiozilor” (cf. SA, I, p. 633).

Separând în articolele sale de popularizare aspectele științifice de cele mentale, Coșbuc se implică intens, publicând peste 50 de articole în domeniu și peste 20 cu caracter educativ (Pop, 1966, p. 133), dintr-un total de peste două sute, care le include și pe cele cu alte tematici (Triteanu, 1966, p. 298).

Toate acestea el nu le-a scris la întâmplare; nu s-a bazat numai pe experiența sa, dobândită în mediul sătesc, ci a fost preocupat de cunoașterea trăsăturilor profunde ale sufletului românesc, de profilul său etnopsihologic. În acest sens, în anul 1900, a alcătuit împreună cu Ovid Densusianu, C. Rădulescu-Motru și Anghel Demetrescu un *Chestionar privitor la psihologia poporului român*. Publicat pentru prima dată în numărul 12, la *Noua revistă română*, a fost difuzat apoi în diferite medii, de preferință în cele sătești.

O atenție deosebită a acordat articolelor sale privind practicile obscurantiste, așa încât, în anul 1909 a publicat broșura *Superstițiile păgubitoare ale poporului nostru* (DGLR, II, 2004, p. 412). A fost considerat, de aceea, „printre cei mai de seamă reprezentanți ai mișcării de culturalizare a maselor” (Pop, 1966, p. 138).

Deși nu a fost un culegător de folclor, George Coșbuc a fost totuși conștient că prin modalitatea lor rudimentară de diseminare, creațiile populare sunt pândite de pericolul perisabilității. Ele sunt o zestre importantă a neamului și, chiar dacă în privința rolului lor vizând sănătatea morală și fizică a oamenilor sunt polarizate, nu trebuie să se piardă: *Se pierd, se pierd! Să nu le lăsăm să piară*, îndemna poetul în articolul despre *Medicina populară*, din volumul *Dintr-ale neamului nostru* (cf. Pop, 1966, p. 134).

Se înțelege că ele trebuiau conservate din motive diferite: cele nocive, pentru că reprezentau totuși „rămășițe de-ale ceremoniilor religioase din timpuri primitivi și păgâni” (Ibidem). La polul celălalt al valorii estetice și funcționale, stăteau capodoperele creației populare (*Cântecul bradului; Cântarea zorilor*). Pe acesta din urmă poetul îl consideră „unul dintre puținele obiceiuri cu adevărat poetice, care și numai pentru frumusețea lui merită să străbată veacurile și să trăiască de-a pururi între noi” (Ibidem, p. 133).

Nu se cunoaște deocamdată dacă, după finalizarea *Chestionarului psihologic al poporului român*, cei care l-au inițiat și distribuit au reușit să edifice profilul etnopsihologic al românului.

Coșbuc însă, prin scrierile sale a reușit să-l contureze, cu insistență asupra laturilor negative (în regimul de urgență al înlăturării lor).

Pe primul loc pune predispoziția spre oțium (o altă denumire pentru lene), concretizată într-o proliferare exagerată a sărbătorilor din timpul anului (*Babele sfinte din mitologia noastră*); o sensibilitate exagerată a subconștientului, în imixtiune cu activitățile conștiente, ceea ce a condus la o credulitate naivă în formulele magice ale vrăjilor (*Superstițiile păgubitoare...*), ceea ce îi apropie de animalitate.

O exacerbarea instinctului de supraviețuire, prin apelul frecvent la vraci, doftoroaie și mai puțin la medici (*Un capitol din demonologia poporului român; Pneumoniile și cauzele lor în superstițiile poporului român*).

Sacrificarea integrității profilului uman, prin acceptarea inutilă sau chiar dăunătoare a unor „tratamente” empirice scabroase, spurcate, incompatibile cu demnitatea ființei umane (*Leacuri simpatice*);

Activarea spiritului predictiv atunci când cred că pot trimite la comandă prin telepatie vrăjitoarească, legături și dezlegări sentimentale, leacuri și boli, pericole și dezastre (*Legarea boalelor, Doftoreasa satului...*).

Despre acestea și despre multe altele a discutat în articolele și conferințele sale poetul ardelean și, întrucât credea că ele trebuie să dispară a făcut efortul de a le explica științific, accesibil și persuasiv. Efortul era necesar, deoarece, aceste practici, mai ales prin anchilozele mentale și morale pe care le mențineau, constituiau o zonă de întuneric, o piedică în calea oricărui fel de progres.

Optimismul poetului n-a încetat însă să se manifeste, în trei direcții mai importante.

Fatalismul acestor credințe, oricât ar fi fost de cicatrizat în mentalitatea obscurantistă, putea fi înlocuit de noile generații trecute prin școală, printr-o educație sănătoasă (acesta era în concepția lui Coșbuc rolul imens al școlii).

În al doilea rând, el a acordat o șansă practicilor benefice (efectul tămăduitor al plantelor medicinale și al unor procedee verificate în timp din medicina populară) și, de asemenea, obiceiurilor care erau lipsite de nocivitate (obiceiul schimbării de nume la copilul bolnav; obiceiul substituirii pe catafalc la plecarea mortului din casă; aruncarea banilor peste râu la trecerea mortului); de asemenea, a apreciat acele practici care, puse în text, au devenit capodopere ale creației populare (*Cântarea zorilor*).

În al treilea rând, prin poeziile sale, începute semnificativ cu volumul *Balade și idile*, poetul a cultivat o atmosferă idilică, patriarhală, plină de optimismul și lumina în care se pot realiza idealurile înalte.

BIBLIOGRAPHY

1. Coșbuc, G., *Poezii, I, II*, (ediție Popper, I.), București, Editura pentru Literatură și Artă, 1958.
2. DGLR, I, II (2004), III, IV (2005), V (2006), VI (2007), VII (2009), Simion, E., (Coordonator), *Dicționarul general al literaturii române*, Editura Univers Enciclopedic, București.
3. Fochi, A., *G. Coșbuc și creația populară*, București, Editura Minerva, 1971.
4. Dima-Drăgan, C., *Scriitorii noștri clasici și problemele culturii de masă*, București, 1966.
5. Piru, Al., *Istoria literaturii române*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura națională, 1994.
6. Pop, D., *Concepția folclorică a lui George Coșbuc. Tradițiile ei iluministe*, în *Studii despre Coșbuc*, Societatea de Științe Istorice și Filologice, Cluj, 1966.
7. Scurtu, I., *Itinerar coșbucian prin Transilvania*, în *Studii despre Coșbuc*, Societatea de Științe Istorice și Filologice, Cluj, 1966.

8. Șincai, Gh., *Învățatură firească spre surparea superstiției* (ediție Ghișe, D. și Pompiliu T.), București, Editura Științifică, 1964.
9. Tomuș, M., *Gheorghe Șincai*, București, Editura pentru Literatură, 1965.
10. Triteanu, R., *George Coșbuc – educator al maselor și autor de manuale școlare*, în *Studii despre Coșbuc*, Societatea de Științe Istorice și Filologice, Cluj, 1966.